

РУСКАТА ДОКТРИНА И РУСКО-ТУРСКАТА ВОЙНА 1877-1878 Г.

проф.д-р Нина Дюлгерова

Последната за XIX в. руско-турска война поставя на изпитание както ролята на Руската империя в сложната конфигурация на "европейския концерт", така и нейните възможности за отстояване на стратегическите цели, преследвани в източния въпрос. Петербург започва една война, в която емоциите и амбициите, подплатени с обещанията на Австро-Унгария от Райхщат (юли 1876) и Буда-Пеща (януари 1877), водят до единствено възможните за създамата се ситуация резултати. Победите и грешките на дипломатическото поле не отстъпват по важност на военните успехи и провали.

Руската империя започва войната с Османската империя с официално декларираната цел за спасяване на християнските народи, намиращи се под турска власт. Това обаче не е протоколна фраза без съдържание. Напротив, в руското общество, както и в някои правителствени кръгове е силно убеждението, че "освобождението на източните християни е историческо призвание на руския народ". Какво обаче преследва Петербург в тази война и какво всъщност получава от нея?

В съществуващата дипломатическа документация от Архива на външната политика на Руската империя се открояват двете теми, които са предмет на проекти и планове - Проливите и Балканите. Стратегическата, но като цяло хипотетична, цел за притежаване на Босфора и Дарданелите, в един или друг вариант присъства в плановете

на висшите военни, в тайните инструкции на руския император, в проектите за сключване на мирния договор между двете империи - Руската и Османската. Обмислят се и се предлагат начини и възможности за осъществяването на тази лелеяна мечта. Според генерал Фадеев "Босфорът може много лесно да се превземе без предварителен шум, с достатъчно сила и за няколко дни, но само тогава, когато ние (руснаците - бел.Н.Д.) тръгнем към Проливите не откъм Дунава, а от южната граница на освободена България" . Според него това би позволило да се осъществи руски десант с 50-хилядна, вместо с няколкостотинхилядна армия, каквато би била необходима тогава. За Фадеев прекият резултат от завземането на Босфора е цялата руска сила да се съсредоточи на западната граница, което би поставило останалите велики сили в неизгодна за тях позиция .

Генерал Обручев също изразява мнение по този въпрос, като доста дълго разсъждава върху принципа на паритета, предлаган за европейските ескадри при използването на Проливите . Той е категоричен, че подобно решение е крайно неизгодно за Русия. Мнението на генерала е, че за империята е по-добре да се откаже "от правото на ограничен достъп в Черно море през Проливите на кораби от всички без изключение нации". За Обручев това е по-безопасно.

Не по-малък интерес предизвиква документът, съдържащ трите варианта на възможните условия за сключване на мир между Петербург и Цариград . Принципът, върху който се градят предположенията, се основава на отношението на Европа към военните действия и успехите на руското оръжие. Независимо дали са крайно радикални, или умерени, в руските планове постоянно присъстват Проливите, а идеите са подчинени на желанието или за свободно

корабоплаване или за пълно закриване за руските и английските кораби. В две от предложенията се прокрадва споменът за руския дипломатически успех, постигнат в Ункяр-Искелески от 1833 г. - закриването от Османската империя на Проливите за плавателните съдове на всички държави, освен за крайбрежните, т.е. само за Русия.

Руският император Александър II не се церемони, когато в инструкция до канцлера Горчаков описва условията, при които Турция би трябвало да приеме загубата във войната . Той е категоричен, че султанът трябва да намери начин да постигне съгласие с Петербург относно защитата на правата и интересите на Русия в Босфора и Дарданелите .

С оглед на откровената, основаваща се върху прагматизма, позиция, логично звучи и резолюцията на Александър II върху повечето от получаваните документи, те да бъдат поставени в най-секретния архив и да не се показват никому.

Постоянното присъствие на Проливите в проектите и мненията на официален Петербург не променя факта, че основният акцент в руските планове, като по-реални за осъществяване, е поставен върху бъдещето на балканските територии. Разпределението и конституирането им са от съществено значение за мястото и ролята на Руската империя в балканската конфигурация. Възможностите за решение не са много, но се базират върху достигнатото дотогава по дипломатически път, като се визира най-често договореното на Цариградската конференция от декември 1876 г. За дейността на граф Игнатиев и неговата последователна защита на българските интереси като дългогодишен посланик в Цариград и по време на Руско-турската война е писано достатъчно много. Не е тайна неговата изкусна

дипломатическа игра, която успешно доказва необходимостта европейските сили да се ангажират с конкретно решение по българския въпрос.

И докато тази истина е известна, на по-малка популярност се радват мненията и вижданията на известните и неизвестни руски дипломати, работещи в посолствата в Европа или на Певчески мост. Едно от тях е писмото с гриф "строго секретно" на граф Орлов от 16 февруари 1877 г., което лежи в тайните сейфове на Секретния архив на министъра на МИД. Не е без значение обстоятелството, че съгласявайки се Турция да получи възможност да осъществи обещаните от нея реформи, руският дипломат предлага Русия да си възвърне "без да иска ничие съгласие, Бесарабия, отнета ѝ по силата на Парижкия договор от 1856 г." Търсенето на реванш Орлов обяснява с "пролятата от войниците на Румянцев и Суворов кръв" . С връщането на областта руският император би запазил мира, би защитил интересите на християните и руското национално достойнство. Тези мисли се споделят и от самия император, който признава: "Мисълта на Орлов и на мен ми харесва" . Тази мисъл намира конкретен израз както в Сан-Стефанския мирен договор, така и в решенията на Берлинския конгрес.

От значение е и логиката, която обединява предложенията на руските генерали за бъдещото устройство на Европейския югоизток, обясняваща техните виждания за причините за освобождението на българските земи. Според тях те са тясно свързани с географската близост на България до Босфора. Интересът на висшите чиновници и дипломати към страната ни естествено е подчинен на прагматизма. Той намира конкретен израз и в предлаганите варианти за решаването както

на българския, така и на останалите балкански въпроси в края на Руско-турската война, което е в пряка зависимост от военните действия и реакцията на Европа. Предложенията варират от независимост за Сърбия, Румъния и България, през запазването на тяхната васална автономия до политическа автономия за Сърбия, Черна гора и Румъния и административна автономия за България.

Съдържанието на съществуващите документи налага извода, че по време на Руско-турската война висшата дипломация нито за момент не забравя обстоятелството, че не на бойното поле ще се решава въпросът за Проливите и Балканите. Действително, последната руско-турска война не променя наложилата се през XIX в. изработена схема - война - конференция - дипломатическо, а не военно, решение.

Сан-Стефанският прелиминарен договор демонстрира огромното желание на официален Петербург да осъществи своята мечта за голяма, славянска, православна държава на Балканите, пренебрегвайки австро-руските договорености от Райхщат и Буда-Пеща. Конюктурата обаче, както през целия период на тази източна криза, не работи в полза на руските планове. Съществува голямо количество литература за причините, породили Сан-Стефанския експеримент. Мненията варират от неадекватното възприемане на ситуацията от висшия дипломатически и военен елит и налагането на субективния фактор в лицето на граф Игнатиев за прокарването на това решение до осъзнатото желание на Петербург да провери размера на границите, в които великите сили биха позволили на Русия да осъществява самостоятелно своите амбициозни планове. Резултатите от Берлинския конгрес от юни 1878 г. точно обозначават рамките на руското присъствие в източния въпрос и с оглед обединените усилия на

държавите от "европейския концерт" срещу империята, довежда поредната източна криза до нейния предсказуем край. Руската доктрина, базираща се на имперската идея за териториално разширяване и защита, за утвърждаване на политически авторитет в Европейския югоизток, в края на 70-те години претърпява крах. Неслучайно министърът на външните работи на Русия - канцлерът граф Горчаков след завръщането си от Германия заявява: "Берлинският договор смятам за най-черната страница в моя живот." В писмо от 20 юни 1878 г. от Берлин до руския император Александър II той с огорчение, пише, че "след като се подпише този нескопосан мир, ще трябва отново да се върнем към известната фраза от 1856 г.: на Русия ѝ предстои да се съсредоточи" . За съжаление съсредоточаването не помага съществено, а може би вина за това е отсъствието на фигура от ранга на Горчаков, но Горчаков от началото на неговата кариера като министър на външните работи.

Резултатите от бъдещите политически и дипломатически акции на Петербург в източния въпрос не са блестящи. Нерешеният въпрос с Проливите, икономическото и политическото изтласкване от региона, натрупването на негативи в двустранните отношения с балканските държави, са конкретните резултати, които Руската империя получава от войната с Османска Турция. Нещо повече, тя загубва и предимството пред останалите велики сили, което и даваше до 1877 г. политиката на подкрепа на национално-освободителните борби на зависимото население в Османската империя. През следващите десетилетия ореолът на Русия като балкански освободител помръква пред имперската ѝ политика, малко отличаваща се по своите цели и средства от тази на останалите велики сили.